

# OKOUZLEN ŽIVOTY AVANTGARDISTŮ

Alena Machoninová

Ruská klasická avantgarda se v posledních letech doma těšila zvýšenému zájmu. Jen v Moskvě a jejím okolí probíhalo někdy i několik výstav současně — jako třeba začátkem roku 2020, kdy byly v Nové Treťjakovce k vidění práce, které avantgardisté svého času kupovali sami od sebe pro jimi řízené Muzeum malířské kultury, v Židovském muzeu a centru tolerance to zase byla díla představitelů prvního oficiálně zaregistrovaného avantgardního spolku, petrohradského Svazu mládeže, v Muzeu architektury ocelové věže Vladimira Šuchova, v Moskevském muzeu současného umění knižní tvorba Ilji Zdaněviče, v Muzeu Moskvy avantgardní textil a v Novém Jeruzalémě retrospektiva Marca Chagalla.

Jednalo se patrně ještě o dozvuk stoletého výročí Říjnové revoluce, která se sice ve své politické rovině putinovskému režimu nikdy příliš nehodila, ale jako cesta k novému umění, které šlo alespoň krátce ruku v ruce s mocí, přijatelná byla. Namísto násilného státního převratu revoluce v umění. A samo umění jako nástroj sloužící k proměně života. Právě v tomto kontextu se objevila kniha nizozemského slavisty a kunsthistorika Sjenga Scheijena *Avantgardisté. Ruská revoluce v umění 1917–1935*, která v roce 2019 vyšla v originále i v ruském překladu. I ona příběh ruské avantgardy, jež v revoluci roku 1917 uviděla svou historickou šanci, vypráví s ohledem na tento nerovný esteticko-politický svazek — ale také na jeho nešťastné následky.

## NESMIŘITELNÍ SOKOVÉ?

Kniha, jak napovídá název, je věnována zástupcům avantgardy. Dala by se označit za kolektivní biografii. V rozhovoru pro ruský nezávislý web Meduza autor uvedl, že právě v soustředěnosti na životy vybraných avantgardistů, a nikoli na jejich tvorbu, spočívá hlavní novum a přínos jeho práce. V jejím úvodu dokonce varuje před tím, abychom se nenechávali zaslepovat dojmy, které v nás avantgardní díla budí,

a nezapomínali na historické okolnosti jejich vzniku či osudy jejich tvůrců. Samu avantgardu charakterizuje nikoli jako umělecký proud, ale jako životní postoj, který prostupuje vším, co člověk dělá. Radikalismus v tvorbě se proto nutně odráží i v umělcově každodennosti. Místy tak vzniká dojem, že autor až příliš doslovně přečetl avantgardní manifesty volající po setření hranice mezi uměním a životem. Ostatně také informace o životech hrdinů své knihy čerpá nejen z oficiálních dokumentů a historických či uměnovědných prací, ale zejména ze soukromých deníků, osobní korespondence a vzpomínek účastníků, tj. z žánrů blízkých uměleckým.

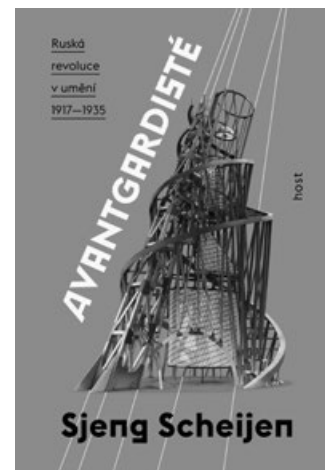
Hlavní hrdiny má Scheijenova kniha dva — výtvarníky Kazimira Maleviče a Vladimira Tatlina. I proto v centru její pozornosti stojí výtvarné umění, zatímco literatura, divadlo či tanec se zmiňují spíše okrajově, pro dokreslení celkové atmosféry. Autoři dvou emblematických děl ruské avantgardy, *Černého čtverce* na jedné straně a *Památniku III. internacionály* na straně druhé, jsou zde představeni jako nesmiřitelní sokové. Jejich celoživotní rivalitu dokládají četná svědectví přátel a známých. A ať už byla, či nebyla ve skutečnosti takto zavilá, Scheijen s její pomocí konstruuje poutavý příběh. Je to příběh o dvou ambiciózních venkovanech, kteří se toužili vymanit ze zaostalého světa, a ochotně proto využili dějinného zlomu jako možnosti nejen zbořit starý svět, ale především postavit nový. Soupeřili pak o jeho podobu a hlavně o prvenství v něm. Avšak jen do chvíle, než se proti nim oběma obrátili jeho političtí vůdcové. Znesváření umělci kupodivu nespojili své síly v obraně a oba režimu tak či onak podlehli. A přece jako by se nakonec v Scheijenově příběhu usmířili — když Vladimir Tatlin přistoupil k Malevičově rakvi a údajně pronesl, že ten svou smrt jenom hraje.

Sjeng Scheijen má bezesporu smysl pro dramatickosti vyprávění. Jednotlivé kapitoly končí v tom nejnapínavějším okamžiku. Nicméně skutečnost bývá daleko

méně vypointovaná. A například autorem zdůrazňovaná existence jediné společné fotografie Maleviče s Tatlinem může být zapříčiněna docela banálními důvody — tím, že jiné se nedochovaly, že doba nebyla fotodokumentací tak posedlá. Není to hned důkaz nepřátelství, ačkoli jako takový jediný skupinový snímek na pozadí břízek do vyprávění pěkně zapadá. Jak známo, fotografie říkají jen to, co je obsaženo ve slovech, která je provázejí. Do jisté míry to platí i pro všechny ostatní dokumenty — podávají svědectví, ale o čem konkrétně, je už věcí našeho výkladu. A to je třeba mít na paměti při četbě Scheijenovy knihy.

## ZNEUŽITÍ A VYTLAČENÍ

Detailně popsané osudy Kazimira Maleviče a Vladimira Tatlina — včetně opakovaně



**Sjeng Scheijen**  
*Avantgardisté. Ruská revoluce v umění 1917–1935*  
přeložila Radka Smejkalová  
Host, Brno 2023  
608 stran



zmiňovaného sklonu k tloušťce prvního a asketismu druhého — tvoří osu vyprávění o porevolučních dějinách ruské avantgardy, jejichž součástí byla i řada dalších významných osobností. Ty se v knize objevují především s ohledem na to, jak zasáhli do životů dvou autorem zvolených lídrů. A tak v ní básník Velemír Chlebnikov vystupuje jako Tatlinův přítel a inspirátor mnoha jeho děl, výtvarnice Olga Rozanovová jako autorka, jejíž odkaz si Malevič po její smrti hodlal přivlastnit, fotograf Alexandr Rodčenko jako „mazaný intrikán“, který přizívoval nevraživost mezi oběma uměleckými vůdci, básník Vladimir Majakovskij se svými obrazoboreckými verši jako spouštěč útoků na avantgardu, pro něž Tatlin i Malevič přišli o svá vlivná místa. Na pěti stech stranách zazní i méně samozřejmá jména: Naděžda Udalcovová (malířka), Vladimir Golcšmidt (herec), Jelena Bučinská (tanečnice) a mnoho jiných.

Mezi hrdiny však nejsou pouze avantgardisté, ale také jejich předchůdci z řad modernistů, které prvně zmínění už ve svých předrevolučních počátcích požadovali spolu s klasiky „svrhnout z parníku současnosti“. A tak další opozicí, na které Scheijen staví napětí svého výkladu, je vzájemný antagonismus představitelů těchto po sobě jdoucích proudů. Nicméně opomíjí, že byl především deklarovaný, zatímco v samotném díle avantgardních tvůrců je při podrobnějším pohledu patrná kontinuita některých modernistických konceptů, takových jako „přetvoření života“

či touha umění v životě rozpustit. Ostatně i jeden z největších odpůrců avantgardy výtvarník a kritik Alexandre Benois ve stati proti ní uznal, že neklid, který její zástupci do umění vnášejí, je užitečný.

Neopomenutelnou roli v knize hrají také zástupci porevoluční moci, zejména první lidový komisař osvěty Anatolij Lunačarskij, který bývá vnímán jako ochránce kulturního dědictví i samotných tvůrců. Scheijen tuto jeho roli demaskuje a tvrdí, že jedině, co bolševiky s avantgardisty skutečně spojovalo, bylo vědomí nevyhnutelnosti změn — nikoli ideové, natož estetické přesvědčení. Avantgardní umění s jeho potřebou šokovat, překračovat hranice a rozbít ustálené formy nebylo bolševikům právě srozumitelné — měli daleko konzervativnější vkus. Za své spojence si avantgardní umělce podle Scheijena zvolili proto, že nikdo jiný než mladí outsideri se na porevoluční proměně kulturního prostoru podílet nechtěli. Avantgardisty jednoduše využili. A ti se stali tváří nového režimu. Nicméně ne na dlouho. Sotva po roce začali být vytlačováni zpátky na okraj a později také pronásledováni — někteří podleli represím. Jejich umění soustředěné na sebe sama a rozšiřování vlastních mezí se pro ovládnutí mas nehodilo.

#### PŘIZNANĚ ZAUJATÝ

V titulu knihy Scheijen příběh ruské avantgardy rámuje lety 1917 až 1935. Začíná dnem, kdy vojenský revoluční výbor

jmenoval Kazimira Maleviče komisařem pro ochranu kremelských památek, a podává tento fakt jako první průnik avantgardistů k moci, jako „futuristický výstřelek“. Rok 1935 je zde rokem Malevičovy smrti, jež se pro mnohé jeho současníky rovnala smrti celé avantgardy. Scheijenovo vyprávění však končí až o osmnáct let později, kdy zemřel druhý z jeho hlavních hrdinů, Vladimir Tatlin. Právě jemu patří autorovy sympatie. A nespornou zásluhou Scheijenovy knihy je, že přináší detailní biografii tohoto tak trochu opomíjeného avantgardního umělce a odhaluje řadu mýtů, které o sobě a svém částečně ztraceném díle s oblibou šířil.

Spory o podíl avantgardy na utváření sovětského totalitního systému se vedou přinejmenším od jejího znovuobjevení v šedesátých letech minulého století. Scheijen ukazuje komplikovanost této otázky a jeho snaha nahlédnout do soukromí avantgardních tvůrců a zjistit, jak sami svou spolupráci s mocí vnímali, stojí za pozornost. Pravda, mnohdy se autor nechává doznáními svých hrdinů strhnout natolik, že zabředá do líčení jejich malicherných rozmršek a milostných pletek — snad aby historické prezentaci dodal na různorodosti, která je realitě vlastní. Příběh, který Sjeng Scheijen o ruské avantgardě vypráví, je přiznaně zaujatý. Jeho monografie okouzlená materiálem jako by sama sklouzávala do oblasti umění. Je to spíše próza než vědecká práce.

**Autorka je rusistka.**

**Monografie okouzlená materiálem  
sklouzává do oblasti umění. Je to  
spíše próza než vědecká práce.**